ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JEAN MISCHO
της 14ης Ιουνίου 2001 [1]

1. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ζητεί από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων να ακυρώσει την απόφαση που εξέδωσε η Επιτροπή στις 21 Απριλίου 1999, σε μία διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 88 της Συνθήκης ΕΚΑΧ (νυν άρθρο 88 ΑΧ) για κρατική ενίσχυση που χορηγήθηκε από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας) στη Neue Maxhütte Stahlwerke GmbH (στο εξής: NMH). Με την απόφαση αυτή (στο εξής: προσβαλλομένη απόφαση), η Επιτροπή προσάπτει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ότι ενήργησε κατά μη σύννομο τρόπο όταν ζήτησε την επιστροφή των κρατικών ενισχύσεων που είχαν καταβληθεί στην NMH κατά παράβαση του κοινοτικού δικαίου.

I — Το νομικό πλαίσιο

2. Το άρθρο 88 της Συνθήκης έχει ως εξής:

«Αν η Ανωτάτη Αρχή θεωρεί ότι ένα κράτος παρέβη υποχρέωσή του εκ της παρούσης συνθήκης διαπιστώνει την εν λόγω παράβαση με αιτιολογημένη απόφαση αφού παράσχει τη δυνατότητα στο κράτος αυτό να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του. Τάσσει στο εν λόγω κράτος προθεσμία για την εκτέλεση της υποχρεώσεώς του.

Το κράτος δύναται να ασκήσει προσφυγή πλήρους δικαιοδοσίας ενώπιον του Δικαστηρίου εντός δύο μηνών από της κοινοποιήσεως της αποφάσεως.

Αν το κράτος δεν εκτελέσει την υποχρέωσή του εντός της προθεσμίας που ορίζεται από την Ανωτάτη Αρχή, ή σε περίπτωση προσφυγής αν η προσφυγή απορριφθεί, η Ανωτάτη Αρχή δύναται μετά σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου που αποφασίζει με πλειοψηφία δύο τρίτων:

α) να αναστείλει την καταβολή των ποσών τα οποία οφείλει να καταβάλει στο εν λόγω κράτος δυνάμει της παρούσης Συνθήκης·

β) να λάβει μέτρα ή να εξουσιοδοτήσει τα άλλα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα, κατά

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

παρέκκλιση των διατάξεων του άρθρου 4, για την επανόρθωση των συνεπειών της διαπιστωθείσης παραλείψεως.

Κατά των αποφάσεων των λαμβανομένων κατ' εφαρμογή των περιπτώσεων α' και β' δύναται να ασκηθεί προσφυγή πλήρους δικαιοδοσίας εντός προθεσμίας δύο μηνών από της κοινοποιήσεώς τους.

Αν τα μέτρα που προβλέπονται ανωτέρω αποδειχθούν μη αποτελεσματικά η Ανωτάτη Αρχή φέρει το ζήτημα ενώπιον του Συμβουλίου.»

II — Τα πραγματικά περιστατικά

3. Στο πλαίσιο αναδιαρθρώσεως της εταιρίας Eisenwerk-Gesellschaft Maximilianshütte mbH, με έδρα το Sulzbach-Rosenberg, κηρυχθείσας σε κατάσταση παύσεως πληρωμών το 1986, το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας συμμετείχε ως εταίρος στην εταιρία NMH η οποία διαδέχθηκε την προαναφερθείσα εταιρία και της χορήγησε, μεταξύ άλλων, εταιρικά δάνεια ύψους 49,895 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων (DEM) καθώς και 24,1125 εκατομμυρίων DEM κατά τη διάρκεια των ετών 1994 και 1995. Με τις δύο αποφάσεις της 96/178/EKAX, της 18ης Οκτωβρίου 1995 [2], και 96/484/EKAX, της 13ης Μαρτίου 1996 [3], σχετικά με κρατικές ενισχύσεις που χορηγήθηκαν από το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας στην επιχείρηση EKAX Neue Maxhütte Stahlwerke GmbH, Sulzbach-Rosenberg, η Επιτροπή χαρακτήρισε τα εταιρικά δάνεια ως παράνομες ενισχύσεις και απαίτησε από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας να ζητήσει την επιστροφή τους. Οι αποφάσεις αυτές αποτέλεσαν το αντικείμενο προσφυγών τις οποίες άσκησαν η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και η ενδιαφερομένη επιχείρηση ενώπιον του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου αντιστοίχως. Το Δικαστήριο ανέστειλε τη διαδικασία μέχρις ότου εκδοθεί η απόφαση του Πρωτοδικείου.

4. Δεδομένου ότι η προσφυγή δεν έχει αναστολικό αποτέλεσμα, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ζήτησε από το Δικαστήριο να αναστείλει την εκτέλεση της αποφάσεως της 18ης Οκτωβρίου 1995 σχετικά με το δάνειο 49,895 εκατομμυρίων DEM, για τον λόγο ότι η αποπληρωμή του δανείου αυτού θα είχε ως συνέπεια την άμεση πτώχευση της NMH. Με διάταξη του προέδρου του Δικαστηρίου της 3ης Μαΐου 1996 [4], η αίτηση αυτή απορρίφθηκε.

5. Με έγγραφα της 12ης Ιουνίου και 20ής Αυγούστου 1996, το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας απαίτησε από την NMH να επιστρέψει τα δάνεια. Επειδή η NMH δεν συμμορφώθηκε προς τις αξιώσεις αυτές, το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας υπέβαλε τον Φεβρουάριο του 1997 ενώπιον του Amtsgericht Regensburg αίτηση εκδόσεως διαταγής πληρωμής τμηματικού ποσού αντιστοιχούντος σε 14,8 εκατομμύρια DEM. Μετά την ανακοπή που άσκησε η οφειλέτρια επιχείρηση, η διαδικασία κινήθηκε εκ νέου ενώπιον του Landgericht Amberg. Το δικαστήριο αυτό, στις 5 Μαρτίου 1998, διέταξε την αναστολή της διαδικασίας σύμφωνα με το άρθρο 148 του γερμανικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, σύμφωνα με το οποίο η

2 — ΕΕ 1996, L 53, σ. 41.
3 — ΕΕ L 198, σ. 40.
4 — Υπόθεση C-399/95 R, Γερμανία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1996, σ. I-2441).

διαδικασία αναστέλλεται όταν η λύση της διαφοράς εξαρτάται από την ύπαρξη ή τη μη ύπαρξη έννομης σχέσεως που αποτελεί το αντικείμενο άλλης ακόμα εκκρεμούς διαφοράς. Το Landgericht Amberg θεώρησε ότι τούτο συνέβαινε εν προκειμένω όσον αφορά την εκκρεμή ενώπιον του Πρωτοδικείου διαδικασία. Το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας δεν άσκησε κανένα ένδικο μέσο κατ' αυτής της διατάξεως αναστολής της διαδικασίας.

6. Στις 14 Ιουλίου 1998, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας πληροφόρησε την Επιτροπή περί της αναστολής της διαδικασίας και, στις 23 Νοεμβρίου 1998, της διαβίβασε αντίγραφο της διατάξεως της 5ης Μαρτίου 1998. Συγχρόνως, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας επισήμανε στην Επιτροπή ότι η NMH ζήτησε, στις 6 Νοεμβρίου 1998, την κίνηση διαδικασίας δικαστικού διακανονισμού.

7. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, στις 16 Δεκεμβρίου 1998, κίνησε κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας τη διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 88 της Συνθήκης, θεωρώντας ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας είχε παραβιάσει το άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚΑΧ λόγω της μη εκτελέσεως των αποφάσεων με τις οποίες ζητήθηκε η επιστροφή των καταβληθέντων ποσών.

8. Στις 31 Δεκεμβρίου 1998, η NMH αποτέλεσε το αντικείμενο της κινήσεως διαδικασίας δικαστικού διακανονισμού. Στις 18 Ιανουαρίου 1999, το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας ενέγραψε στον κατάλογο των απαιτήσεων το σύνολο των απαιτήσεων που προέκυπταν από τα χορηγηθέντα δάνεια.

9. Στις 21 Ιανουαρίου 1999, το Πρωτοδικείο εξέδωσε την απόφαση με την οποία διαπιστώθηκε ότι η καταβολή των δανείων ήταν αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο[5]. Η αίτηση αναιρέσεως που άσκησε κατά της αποφάσεως αυτής η Lech-Stahlwerke GmbH απορρίφθηκε με διάταξη του Δικαστηρίου της 25ης Ιανουαρίου 2001[6]. Με έγγραφα της 8ης Ιουνίου 1999 και της 27ης Φεβρουαρίου 2001, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παραιτήθηκε των προαναφερθεισών προσφυγών που είχε ασκήσει ενώπιον του Δικαστηρίου.

10. Με έγγραφο της 1ης Φεβρουαρίου 1999, η Επιτροπή κοινοποίησε στη Γερμανική Κυβέρνηση, σύμφωνα με το άρθρο 88 της Συνθήκης, την άποψή της περί της φερομένης παραβιάσεως της Συνθήκης, ζητώντας της να λάβει θέση εντός ενός μηνός. Η Γερμανική Κυβέρνηση απάντησε με έγγραφο της 3ης Μαρτίου 1999 με το οποίο απέρριψε τις προβληθείσες αιτιάσεις. Στις 21 Απριλίου 1999, η Επιτροπή εξέδωσε την προσβαλλομένη απόφαση, το διατακτικό της οποίας έχει ως εξής:

«*Άρθρο 1*

Η Γερμανία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τις αποφάσεις 96/178/ΕΚΑΧ και 96/484/ΕΚΑΧ και από το άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚΑΧ, επειδή παρέλειψε να αξιώσει από το αρμόδιο δικαστήριο το πλήρες ποσό της ασυμβίβαστης με τη Συνθήκη

5 — Υποθέσεις T-129/95, T-2/96 και T-97/96 (Συλλογή 1999, σ. II-17).

6 — Υπόθεση C-111/99 P (Συλλογή 2001, σ. I-727).

ΕΚΑΧ ενίσχυσης που είχε χορηγήσει στη Neue Maxhütte Stahlwerke GmbH ύψους 74 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων συμπεριλαμβανομένων των τόκων, ή να συμπεριλάβει σε συμβολαιογραφικά επικυρωμένη σύμβαση τη μείωση της απαίτησης, εξασφαλίζοντας κατ' αυτό τον τρόπο ότι οι αποφάσεις θα εκτελεσθούν άμεσα και πλήρως μετά την έκδοση απόφασης του Δικαστηρίου.

Άρθρο 2

Η Γερμανία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τις αποφάσεις 96/178/ΕΚΑΧ και 96/484/ΕΚΑΧ, καθώς επίσης από το άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚΑΧ, επειδή η Βαυαρία παρέλειψε να ασκήσει έφεση κατά της απόφασης του περιφερειακού δικαστηρίου του Landgericht Amberg της 5ης Μαΐου 1998 περί αναβολής της εκκρεμούσας ενώπιον του διαδικασίας.

Άρθρο 3

Η απόφαση απευθύνεται στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.»

11. Στις 23 Ιουλίου 1999, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας άσκησε προσφυγή ακυρώσεως κατά της προσβαλλομένης αποφάσεως. Η Επιτροπή ζητεί την απόρριψη της προσφυγής.

III — Εκτίμηση

Εισαγωγή

12. Με την προσφυγή της, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας αμφισβητεί κατ' αρχάς το βάσιμο των άρθρων 1 και 2 της προσβαλλομένης αποφάσεως. Σύμφωνα με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, τα προβληθέντα από την Επιτροπή πραγματικά περιστατικά δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως μη τήρηση των υποχρεώσεων που υπέχει δυνάμει της Συνθήκης ΕΚΑΧ.

13. Στη συνέχεια, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας προβάλλει λόγο αντλούμενο από εσφαλμένη εφαρμογή του άρθρου 88 της Συνθήκης, υπό την έννοια ότι, εν πάση περιπτώσει, δεν υφίστατο παράβαση κατά τη στιγμή που ελήφθη η αιτιολογημένη απόφαση.

14. Νομίζω ότι είναι χρήσιμο να εξεταστεί κατ' αρχάς ο λόγος αυτός.

Επί του λόγου που αντλείται από την εσφαλμένη εφαρμογή του άρθρου 88 της Συνθήκης

15. Σύμφωνα με την *Γερμανική Κυβέρνηση*, η οποία παραπέμπει στις προτάσεις του

γενικού εισαγγελέα Roemer της 20ής Ιουνίου 1960[7], «ο στόχος της διαδικασίας κατά παραβάσεως δεν είναι να κριθούν αόριστα νομικά ζητήματα ούτε να επιβληθούν κυρώσεις για παρελθούσα συμπεριφορά. Αντιθέτως, ο σκοπός της διαδικασίας κατά παραβάσεως, εκτός από τη διασφάλιση της ομοιόμορφης ερμηνείας της Συνθήκης, είναι να υποχρεωθεί ένα κράτος μέλος να παύσει υφιστάμενες παραβιάσεις της Συνθήκης».

16. Όταν «όμως η Επιτροπή έλαβε την απόφασή της, δεν υφίστατο παραβίαση, κατά την άποψη της ίδιας της Επιτροπής, εφόσον δεν καθόρισε πλέον προθεσμία για εκτέλεση των υποχρεώσεων». Σύμφωνα με τη Γερμανική Κυβέρνηση, ο λόγος είναι ότι «ζητώντας [στις 18 Ιανουαρίου 1999] να εγγράψει τις απαιτήσεις της ως εγχειρόγραφες στο παθητικό της ΝΜΗ, εκπλήρωσε ό,τι ήταν αναγκαίο και χρήσιμο για να ανακτήσει το οφειλόμενο από την ΝΜΗ ποσό». Η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, κατ' αναλογία με τη Συνθήκη ΕΚ, για να μπορεί να διαπιστωθεί νομότυπα, η παράβαση πρέπει να υφίσταται κατά την ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως, εν προκειμένω στις 21 Απριλίου 1999, ή, τουλάχιστον, κατά την ημερομηνία του εγγράφου οχλήσεως, εν προκειμένω την 1η Φεβρουαρίου 1999. Οι δύο αυτές ημερομηνίες όμως είναι μεταγενέστερες της ημερομηνίας της 18ης Ιανουαρίου 1999.

17. Η *Επιτροπή* αμφισβητεί ότι το άρθρο 88 της Συνθήκης σκοπεί μόνο να υποχρεώσει το κράτος μέλος να παύσει τις υφιστάμενες και εξακολουθούμενες παραβάσεις.

18. Αντιθέτως, η Επιτροπή φρονεί ότι «η διατύπωση του άρθρου 88, τρίτο εδάφιο, ΑΧ έχει την έννοια ότι, ελλείψει καθορισμού προθεσμίας για την εκτέλεση υποχρεώσεων, η διαπίστωση της μη τηρήσεως των υποχρεώσεων συνάδει με τη διάταξη αυτή. Πράγματι, η διάταξη αυτή προβλέπει την επιβολή κυρώσεων σε δύο περιπτώσεις, που αναφέρονται η μία κατόπιν της άλλης: η μη εκτέλεση των υποχρεώσεων εντός της ταχθείσας προθεσμίας, αφενός, και η απόρριψη της προσφυγής, η οποία μπορεί να ασκηθεί όταν δεν έχει ταχθεί καμία προθεσμία, αφετέρου. Ομοίως, το γεγονός ότι οι προβλεπόμενες στη διάταξη αυτή κυρώσεις δεν συνδέονται με τη διάρκεια της μη εκτελέσεως των υποχρεώσεων εξηγείται μόνον από το γεγονός ότι η εφαρμογή του άρθρου 88, πρώτο εδάφιο, τελευταία πρόταση, ΑΧ δεν προβλέπεται επιτακτικώς».

19. Τέλος, η Επιτροπή εμμένει επί του γεγονότος ότι απόφαση σχετικά με παράβαση βάσει του άρθρου 88 δεν μπορεί να συγκριθεί με αιτιολογημένη γνώμη βάσει του άρθρου 226 ΕΚ. «Ενώ η αιτιολογημένη γνώμη αποτελεί μη δεσμευτική πράξη, η οποία έχει πρωτίστως διαδικαστική σημασία, η απόφαση βάσει του άρθρου 88 ΑΧ είναι δεσμευτική και έχει ισχύ δεδικασμένου. Για να επιβάλει τη νομική της άποψη, η Επιτροπή πρέπει να ασκήσει προσφυγή βάσει του άρθρου 226 ΕΚ, εάν δεν υπάρξει απάντηση στην αιτιολογημένη γνώμη, ενώ στο σύστημα του άρθρου 88 της Συνθήκης, εναπόκειται στο κράτος μέλος να προσφύγει ενώπιον του Δικαστηρίου».

20. Η Επιτροπή συνάγει εξ αυτών ότι, «εφόσον στο πλαίσιο του άρθρου 226 ΕΚ μπορεί να διαπιστωθεί παράβαση της Συνθήκης εκ μέρους κράτους μέλους ακόμη και αν η

7 — Απόφαση της 15ης Ιουλίου 1960, 20/59, Ιταλία κατά Ανωτάτης Αρχής (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 497).

κατάσταση που παραβιάζει τη Συνθήκη αυτή έχει ανορθωθεί κατά τη διάρκεια της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας, δεν υπάρχει κανένας λόγος η Επιτροπή — η οποία συναφώς βρίσκεται σε παρεμφερή κατάσταση με το Δικαστήριο — να μη διαθέτει τέτοια δυνατότητα όταν, κατά τη διάρκεια της ενώπιόν της εκκρεμούς διαδικασίας, η υποχρέωση έχει ήδη εκτελεστεί ή — όπως εν προκειμένω — η εκτέλεση της υποχρεώσεως δεν είναι πλέον αντικειμενικώς δυνατή».

21. Θα αρχίσω με την εξέταση της τελευταίας αυτής επιχειρηματολογίας της Επιτροπής.

22. Στο προαναφερθέν απόσπασμα, η Επιτροπή δηλώνει, κατ' ουσίαν, ότι πρέπει να μπορεί ακόμα να διαπιστώνει παράβαση όταν η παράβαση έπαυσε μόνον κατά τη διάρκεια της «ενώπιόν της εκκρεμούς διαδικασίας» ή όταν η εκτέλεση της υποχρεώσεως κατέστη αντικειμενικώς αδύνατη μόλις σ' αυτό το στάδιο.

23. Η Επιτροπή δέχεται συνεπώς σιωπηρώς ότι η παράβαση πρέπει να έχει υπάρξει κατά τη χρονική στιγμή που η Επιτροπή κινεί τη βάσει του άρθρου 88 διαδικασία.

24. Σύμφωνα με την Επιτροπή, η διαδικασία αυτή κινήθηκε εν προκειμένω με το από 16 Δεκεμβρίου 1998 ανακοινωθέν Τύπου.

25. Αυτό το ανακοινωθέν Τύπου δεν περιλαμβάνεται στον φάκελο της υποθέσεως του Δικαστηρίου, αλλά η ύπαρξή του δεν αμφισβητήθηκε από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

26. Ακόμη και αν υποτεθεί ότι είναι ακριβής η άποψη της Επιτροπής σχετικά με το εφαρμοστέον, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 88, της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με τις διαδικασίες λόγω παραβάσεων που ασκούνται βάσει του άρθρου 226 ΕΚ και ανορθώνονται μόνο κατά τη διάρκεια της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας, έχει συνεπώς σημασία να εξακριβωθεί αν, με τη δημοσίευση αυτού του ανακοινωθέντος Τύπου, η Επιτροπή κίνησε πράγματι μια «διαδικασία» κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

27. Επιβάλλεται όμως η διαπίστωση ότι, στο άρθρο 88, δεν γίνεται καμία μνεία «της κινήσεως διαδικασίας λόγω παραβάσεως».

28. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή «αν η Επιτροπή θεωρεί ότι ένα κράτος παρέβη υποχρέωσή του εκ της παρούσης Συνθήκης διαπιστώνει την εν λόγω παράβαση με αιτιολογημένη απόφαση, αφού παράσχει τη δυνατότητα στο κράτος αυτό να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του».

29. Κατά την άποψή μου, μπορεί να γίνει συνεπώς λόγος για κίνηση της διαδικασίας μόνο από τη χρονική στιγμή που αποστέλλεται έγγραφο οχλήσεως.

30. Περαιτέρω, η συλλογιστική της Επιτροπής καταλήγει στο να καταστεί άνευ αντικειμένου η φάση του εγγράφου οχλήσεως. Πράγματι, αν στο πλαίσιο των παρατηρήσεων που υποβάλλει ως απάντηση στο έγγραφο αυτό, το κράτος μέλος ανακοινώνει ότι έκανε κάθε τι αναγκαίο για να ανορθώσει την παράβαση ή ότι θα το πράξει αμελλητί, η Επιτροπή δεν δικαιούται πλέον να εκδώσει, στις επόμενες ημέρες, αιτιολογημένη απόφαση διαπιστώνουσα την παράβαση. Η Επιτροπή πρέπει τουλάχιστον να αφήσει στο κράτος αυτό μια εύλογη προθεσμία, ποικίλλουσα αναλόγως των περιστάσεων, για να αποδείξει ότι πραγματοποίησε την πρόθεσή του [8].

31. Συνεπώς, εάν ένα ανακοινωθέν Τύπου, το οποίο δημοσιεύθηκε πριν από την αποστολή του εγγράφου οχλήσεως, μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί την κίνηση διαδικασίας επιτρέπουσας στην Επιτροπή να διαπιστώσει την παράβαση ακόμη και στην περίπτωση όπου, απαντώντας στο έγγραφο, το κράτος μέλος δείχνει ότι έχει συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις του ή ότι πρόκειται να συμμορφωθεί, το έγγραφο οχλήσεως στερείται κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητας. Επιβάλλεται συνεπώς το συμπέρασμα ότι η διαδικασία είναι «εκκρεμής ενώπιον της Επιτροπής» μόνον από τη χρονική στιγμή αποστολής του εγγράφου αυτού.

32. Χωρίς να χρειάζεται να εξεταστεί το ζήτημα αρχής αν, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 88 ΑΧ, η Επιτροπή βρίσκεται στην ίδια κατάσταση στην οποία βρίσκεται το Δικαστήριο όταν επιλαμβάνεται υποθέσεως στο πλαίσιο του άρθρου 226 ΕΚ, αρκεί λοιπόν να διαπιστωθεί ότι, κατά τη χρονική στιγμή που το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας ενέγραψε στον κατάλογο απαιτήσεων το σύνολο της απαιτήσεως που απορρέει από τα χορηγηθέντα δάνεια, δηλαδή στις 18 Ιανουαρίου 1999, η διαδικασία δεν ήταν εκκρεμής ενώπιον της Επιτροπής εφόσον το έγγραφο οχλήσεως απεστάλη μόλις την 1η Φεβρουαρίου 1999.

33. Επικουρικώς, προσθέτω εντούτοις, ότι, κατά την άποψή μου, σημασία δεν έχει η ύπαρξη «εκκρεμούς διαδικασίας», αλλά η ύπαρξη ή όχι της παραβάσεως κατά τη χρονική στιγμή εκδόσεως της αιτιολογημένης αποφάσως.

34. Ο παραλληλισμός που θέλει να αποδείξει η Επιτροπή μεταξύ της καταστάσεώς της, στο πλαίσιο του άρθρου 88 της Συνθήκης, και της καταστάσεως στην οποία βρίσκεται το Δικαστήριο όταν επιλαμβάνεται προσφυγής λόγω παραβάσεως βάσει του άρθρου 226 ΕΚ δεν νομίζω ότι μπορεί πράγματι να γίνει δεκτός.

35. Πράγματι, τόσο η θεσμική ιδιαιτερότητα της Επιτροπής αφενός, και του Δικαστηρίου, αφετέρου, όσο και το γεγονός ότι το Δικαστήριο ασκεί επίσης ένα ρόλο στο πλαίσιο του άρθρου 88 της Συνθήκης αντίκεινται στον παραλληλισμό αυτόν.

36. Περαιτέρω, από το άρθρο 88, πρώτο εδάφιο, της Συνθήκης, προκύπτει ότι η Επιτροπή «διαπιστώνει την εν λόγω παράβαση με αιτιολογημένη απόφαση» και ότι «τάσσει

8 — Στο σημείο αυτό μπορεί να εφαρμοστεί, κατ' αναλογία, η κρίση του Δικαστηρίου επ' ευκαιρία της Συνθήκης ΕΚ. Βλ. την απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 293/85, Επιτροπή κατά Βελγίου (Συλλογή 1988, σ. 305).

στο εν λόγω κράτος προθεσμία για την εκτέλεση της υποχρεώσεώς του».

37. Η χρησιμοποίηση της οριστικής εγκλίσεως σημαίνει ότι η Επιτροπή υποχρεούται να τάξει προθεσμία στο κράτος μέλος για την εκτέλεση της υποχρεώσεώς του. Ο καθορισμός όμως τέτοιας προθεσμίας έχει έννοια μόνον αν η παράβαση εξακολουθεί ακόμη κατά τη χρονική στιγμή που λαμβάνεται η απόφαση.

38. Περαιτέρω, δεν είναι παράλογο να υποστηριχθεί ότι το Δικαστήριο, από το 1960, έκανε δεκτή αυτή την ερμηνεία. Στην προαναφερθείσα απόφαση Ιταλία κατά Ανωτάτης Αρχής, περιλαμβάνεται πράγματι το εξής: «επειδή η αιτιολογία που επιβάλλεται με το εδάφιο 1 του άρθρου 88 πρέπει να δικαιολογεί τη διαπίστωση της παραβάσεως και επειδή η προθεσμία που προβλέπεται στο άρθρο αυτό καθορίζει το χρονικό όριο εντός του οποίου πρέπει να διασφαλιστεί η εκτέλεση [...] μιας υποχρεώσεως [...]» [9].

39. Το Δικαστήριο διευκρίνισε κατωτέρω [10]:

«Επειδή το άρθρο 88 προβλέπει μέσα *εκτελέσεως* [11] και αποτελεί την ultima ratio [12] που καθιστά δυνατή την υπερίσχυση των κοινοτικών συμφερόντων που προβλέπονται από τη Συνθήκη κατά της *αδράνειας* και κατά της *αντιστάσεως* [13] των κρατών μελών:

ότι πρόκειται για διαδικασία που υπερβαίνει κατά πολύ τους μέχρι σήμερα δεκτούς κανόνες κλασικού διεθνούς δικαίου για τη διασφάλιση της εκτελέσεως των υποχρεώσεων των κρατών·

ότι, ως εκ τούτου, το άρθρο 88 πρέπει να ερμηνεύεται στενά [αυστηρά]».

40. Το γεγονός λοιπόν ότι το Δικαστήριο διαπίστωσε ούτως ότι η διαδικασία του άρθρου 88 έχει ως αντικείμενο να αντιμετωπίσει την αδράνεια ή την αντίσταση των κρατών μελών αποδεικνύει ότι η διαδικασία αυτή σκοπεί να υποχρεώσει τα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα και δεν έχει ως αντικείμενο να διαπιστώσει ότι δεν τήρησαν τις υποχρεώσεις τους σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή του παρελθόντος.

41. Τέλος, η ερμηνεία αυτή ενισχύεται από τη συνέχεια του κειμένου του άρθρου 88 της Συνθήκης. Πράγματι, αφού περιγράφει τα μέτρα καταναγκασμού που μπορεί να λάβει η Επιτροπή (με σύμφωνη γνώμη του Συμ-

9 — Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 497.
10 — Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 497.
11 — Η υπογράμμιση δική μου.
12 — Υπογράμμιση στο κείμενο.
13 — Η υπογράμμιση δική μου.

βουλίου), το άρθρο 88 τελειώνει με την ακόλουθη πρόταση:

«Αν τα μέτρα που προβλέπονται ανωτέρω αποδειχθούν μη αποτελεσματικά, η Επιτροπή φέρει το ζήτημα ενώπιον του Συμβουλίου.»

42. Κατά την άποψή μου, η διάταξη αυτή αποδεικνύει οριστικώς ότι το αντικείμενο του άρθρου 88 της Συνθήκης είναι να επιτευχθεί, εκ μέρους του μη συμμορφούμενου κράτους, αλλαγή συμπεριφοράς και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διαπιστωθεί «αορίστως» ή «για λόγους αρχής» παράβαση η οποία υπήρξε στο παρελθόν [14].

43. Επομένως, μόνο για λόγους πληρότητας θα εξετάσω ακόμα τα επιχειρήματα που προέβαλε κατά την αντίθετη έννοια η Επιτροπή.

44. Όπως διευκρινίστηκε στο σημείο 18 ανωτέρω, η Επιτροπή στηρίζει την άποψή της κυρίως επί της διατυπώσεως του άρθρου 88, τρίτο εδάφιο.

45. Από το κείμενο αυτό προκύπτει ότι η Επιτροπή μπορεί να λάβει τα μέτρα που προβλέπονται στο άρθρο αυτό (με σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου που αποφασίζει με πλειοψηφία δύο τρίτων) μόνον «αν το κράτος δεν εκτελέσει την υποχρέωσή του εντός της προθεσμίας που ορίζεται από την Επιτροπή ή, σε περίπτωση προσφυγής, αν η προσφυγή απορριφθεί». Φρονώ ότι το γεγονός ότι, σε περίπτωση προσφυγής κατά της αποφάσεώς της, η Επιτροπή μπορεί να λάβει μέτρα κατά του κράτους μέλους μόνον μετά την απόρριψη της προσφυγής αυτής δεν απαλλάσσει την Επιτροπή της υποχρεώσεως που προβλέπει το άρθρο 88, πρώτο εδάφιο, της Συνθήκης να τάξει «στο εν λόγω κράτος μέλος προθεσμία για την εκτέλεση της υποχρεώσεώς του».

46. Η προαναφερθείσα πρόταση του άρθρου 88, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης σημαίνει απλώς ότι, στην περίπτωση που το κράτος μέλος ασκήσει προσφυγή κατά της αποφάσεως, η Επιτροπή πρέπει να αναμείνει την απόρριψη της προσφυγής αυτής πριν μπορέσει να υποβάλει μέτρα πιέσεως στη σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου, τούτο δε ακόμη και αν, κατά τη λήξη της ταχθείσας προθεσμίας, το κράτος μέλος δεν έχει εκτελέσει την υποχρέωσή του. Υπό την έννοια αυτή, η διάταξη αυτή εισάγει εξαίρεση στον γενικό κανόνα ότι οι ενώπιον του Δικαστηρίου ασκούμενες προσφυγές δεν έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα [15].

47. Όσον αφορά τον ισχυρισμό της Επιτροπής ότι οι κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 88, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης δεν συνδέονται με τη διάρκεια της μη εκτελέσεως των υποχρεώσεων, δεν αντιλαμβά-

14 — Η ίδια αυτή προσέγγιση υιοθετήθηκε από το Δικαστήριο, στο πλαίσιο της Συνθήκης ΕΚ, με την απόφαση της 31ης Μαρτίου 1992, C-362/90, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1992, σ. I-2353, σκέψεις 9 έως 13).

15 — Άρθρο 39, πρώτο εδάφιο, ΑΧ.

νομαι πώς μπορεί να μη ληφθεί υπόψη η σαφής πρόταση του άρθρου 88, πρώτο εδάφιο, της Συνθήκης, ότι εναπόκειται στην Επιτροπή να τάξει προθεσμία. Εξάλλου, νομίζω ότι ο ισχυρισμός αυτός είναι αμφισβητήσιμος. Πράγματι, μπορεί να συναχθεί από το άρθρο 88, τελευταίο εδάφιο, στο οποίο ήδη παρέπεμψα, ότι οι κυρώσεις σκοπούν μόνο να παρακινήσουν το κράτος μέλος να επανορθώσει τη συμπεριφορά του. Ως εκ τούτου, νομίζω ότι, αντιθέτως προς ό,τι φρονεί η Επιτροπή, οι κυρώσεις πρέπει να συνδέονται με τη διάρκεια της μη εκτελέσεως των υποχρεώσεων.

48. Συνοπτικά, για να μπορεί νομότυπα να διαπιστωθεί η παράβαση, δηλαδή κατάσταση όπου επιβάλλεται αλλαγή της συμπεριφοράς ενός κράτους μέλους, η παράβαση πρέπει να υφίσταται κατά την ημερομηνία λήψεως της αιτιολογημένης αποφάσεως. Η ιδιαιτερότητα της προβλεπόμενης στο άρθρο 88 διαδικασίας και, πιο συγκεκριμένα, η διατύπωση και ο στόχος της διατάξεως αυτής μας οδηγούν σ' αυτό το συμπέρασμα.

49. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν, κατά την ημερομηνία λήψεως της αιτιολογημένης αποφάσεως, υφίστατο κατάσταση όπου η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας έπρεπε να αλλάξει τη συμπεριφορά της για να συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Συνθήκη ΕΚΑΧ.

50. Αν παρατηρήσουμε το κείμενο του διατακτικού της προσβαλλομένης αποφάσεως, διαπιστώνουμε ότι η Επιτροπή προσάπτει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ότι διέπραξε δύο παραλείψεις, δηλαδή ότι δεν αξίωσε με την προσφυγή που άσκησε ενώπιον του αρμοδίου εθνικού δικαστηρίου το πλήρες ποσό της ενισχύσεως (άρθρο 1 της προσβαλλομένης αποφάσεως) και παρέλειψε να ασκήσει έφεση κατά της αποφάσεως του Landgericht Amberg περί αναστολής της εκκρεμούς ενώπιόν του διαδικασίας (άρθρο 2 της προσβαλλομένηςς αποφάσεως).

51. Αυτές όμως οι διαδικαστικές πράξεις, ως τέτοιες, δεν ήταν δυνατές κατά τη χρονική στιγμή εκδόσεως της αιτιολογημένης αποφάσεως. Όπως διευκρινίζει η Γερμανική Κυβέρνηση, χωρίς να αντικρούεται από την Επιτροπή, «εφόσον η διαδικασία πτωχεύσεως άρχισε στις 31 Δεκεμβρίου 1998 είχε ως αποτέλεσμα δυνάμει του άρθρου 240 του κώδικα πολιτικής δικονομίας, όπως ίσχυε παλαιότερα, να διακόψει το σύνολο των εκκρεμών διαδικασιών. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία δεν μπορούσε (πλέον) να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις με σκοπό να επεκταθεί [από 20 έως 100 % του εν λόγω ποσού] η επίδικη αγωγή [...]».

52. Ομοίως, «σύμφωνα με το άρθρο 249, παράγραφος 2 [του κώδικα πολιτικής δικονομίας], οι διαδικαστικές πράξεις διαδίκου σχετικά με την υπόθεση της κύριας δίκης κατά τη διάρκεια της διακοπής αυτής δεν έχουν κανένα έννομο αποτέλεσμα επί του ετέρου διαδίκου». Επομένως, η έφεση κατά της αποφάσεως του Landgericht Amberg περί αναστολής της ένδικης διαδικασίας «στερείται επί του παρόντος ερείσματος».

53. Εφόσον η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν μπορούσε πλέον, κατά την ημερομηνία εκδόσεως της αιτιολογημένης αποφάσεως, να προβεί αποτελεσματικά στις πράξεις τις οποίες η Επιτροπή θεωρεί ότι ήταν αναγκαίες ώστε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας να εκτελέσει τις υποχρεώσεις της δυνάμει της Συνθήκης ΕΚΑΧ — πράγμα το οποίο εξάλλου αναγνωρίζει η ίδια η Επιτροπή —[16], δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν τήρησε τις υποχρεώσεις της κατά την ίδια αυτή ημερομηνία.

54. Αντιθέτως, εάν ληφθεί υπόψη το *πνεύμα* της αιτιολογημένης αποφάσεως της 21ης Απριλίου 1999, βάσει του οποίου μπορεί αδιαμφισβήτητα να συναχθεί ότι, σύμφωνα με την Επιτροπή, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν είχε πράξει ό,τι ήταν αναγκαίο για να λάβει την επιστροφή της ενισχύσεως, υφίστατο παράβαση κατά την ημερομηνία της εκδόσεως αιτιολογημένης αποφάσεως;

55. Ακόμη και στην περίπτωση αυτή, πρέπει να συναχθεί ότι δεν υφίστατο παράβαση κατά τη χρονική στιγμή εκδόσεως της αιτιολογημένης αποφάσεως. Πράγματι, κατά την ημερομηνία της 18ης Ιανουαρίου 1999, το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας ενέγραψε στον κατάλογο των απαιτήσεων το σύνολο των απορρεουσών από τα χορηγηθέντα δάνεια απαιτήσεων.

16 — Βλ. το απόσπασμα του σημείου 20 ανωτέρω που τελειώνει με τη διαπίστωση στην οποία προέβη η Επιτροπή, ότι «[...] εν προκειμένω — η εκτέλεση της υποχρεώσεως [δεν ήταν] πλέον αντικειμενικώς δυνατή».

56. Νομίζω ότι τέτοια πράξη δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μη εκπλήρωση της υποχρεώσεως ανακτήσεως της ενισχύσεως. Τούτο επιβεβαιώνεται από την απόφαση Βέλγιο κατά Επιτροπής της 21ης Μαρτίου 1990[17] όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι «η Επιτροπή δήλωσε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι η Βελγική Κυβέρνηση εκπλήρωσε τις [...] υποχρεώσεις της, όσον αφορά την αναζήτηση της ενισχύσεως, δεδομένου ότι [...] η εν λόγω κυβέρνηση ζήτησε να εγγραφεί η απαίτησή της ως εγχειρόγραφη στο παθητικό της Tubemeuse [...]».

57. Συνεπώς, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας μπορεί — και θα το εξετάσω κατωτέρω επικουρικώς — σε προγενέστερη χρονική στιγμή, να μην είχε πράξει ό,τι ήταν αναγκαίο για την ανάκτηση της ενισχύσεως. Εντούτοις, νομίζω ότι, κατά τον χρόνο εκδόσεως της αιτιολογημένης αποφάσεως, δεν υφίστατο τέτοιου είδους παράβαση.

58. Εφόσον, κατά την άποψή μου, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του άρθρου 88 επιτρέπει μόνο τη διαπίστωση παραβάσεως που υφίσταται ακόμη κατά τον χρόνο εκδόσεως της αιτιολογημένης αποφάσεως, πιστεύω ότι η Επιτροπή εφάρμοσε εσφαλμένα τη διάταξη αυτή. Συνεπώς προτείνω την ακύρωση της προσβαλλομένης αποφάσεως.

17 — C-142/87, Συλλογή 1990, σ. I-959, σκέψη 62.

Επί του βασίμου της διαπιστωθείσας από την Επιτροπή παραβάσεως

59. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας αμφισβητεί επίσης το βάσιμο της διαπιστωθείσας από την Επιτροπή παραβάσεως με την προσβαλλομένη απόφαση. Λαμβανομένου υπόψη του συμπεράσματος στο οποίο πρέπει να καταλήξουμε, θα εξετάσω τον λόγο αυτό μόνον επικουρικώς, διότι μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνο στην περίπτωση που κριθεί ότι η Επιτροπή δικαιούνταν να διαπιστώσει παράβαση η οποία συνέβη στο παρελθόν ή ότι η προσαπτομένη παράβαση υφίστατο ακόμη κατά τον χρόνο εκδόσεως της αιτιολογημένης αποφάσεως.

Επί του άρθρου 1 της προσβαλλομένης αποφάσεως

60. Στο άρθρο 1 της προσβαλλομένης αποφάσεως, η Επιτροπή προσάπτει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ότι παρέλειψε «να αξιώσει από το αρμόδιο δικαστήριο το πλήρες ποσό της ασυμβίβαστης με τη Συνθήκη ΕΚΑΧ ενίσχυσης που είχε χορηγήσει στη Neue Maxhütte Stahlwerke GmbH ύψους 74 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων συμπεριλαμβανομένων των τόκων, ή να συμπεριλάβει σε συμβολαιογραφικά επικυρωμένη σύμβαση τη μείωση της απαίτησης, εξασφαλίζοντας κατ' αυτό τον τρόπο ότι οι αποφάσεις θα εκτελεσθούν άμεσα και πλήρως μετά την έκδοση απόφασης του Δικαστηρίου».

61. Η *Γερμανική Κυβέρνηση* εξηγεί ότι συμβαίνει συχνά ότι, όταν δεν υπάρχει κίνδυνος παραγραφής, υποβάλλεται, όπως εν προκειμένω, για λόγους που αφορούν τη μείωση των δαπανών, αίτηση που αφορά μόνον ένα μέρος της απαιτήσεως. Σύμφωνα με τη Γερμανική Κυβέρνηση, ο περιορισμένος χαρακτήρας των διαδικαστικών δυνατοτήτων που διαθέτει ο οφειλέτης όσον αφορά το υπόλοιπο της απαιτήσεως μετά την έκδοση της τμηματικής αποφάσεως έχει κατά γενικό κανόνα ως συνέπεια ότι η επιστροφή του εν λόγω υπολοίπου διεξάγεται χωρίς πρόβλημα· στις περισσότερες περιπτώσεις, η πληρωμή γίνεται εθελοντικώς.

62. Η Γερμανική Κυβέρνηση διευκρινίζει ότι η ταυτόχρονη αναγνώριση χρέους ενώπιον του συμβολαιογράφου με δήλωση αποδοχής δεν είναι συνήθης. Περαιτέρω, μπορεί να ακυρώσει το πλεονέκτημα που έχει επιτευχθεί στο επίπεδο των δαπανών, δεδομένου ότι τα συμβολαιογραφικά έξοδα εξαρτώνται επίσης από την εμπορική αξία.

63. Εξάλλου, εφόσον το διαδικαστικό αυτό διάβημα έγινε, κατά την άποψη της Γερμανικής Κυβερνήσεως, σε συμφωνία με την Επιτροπή, η Γερμανική Κυβέρνηση προβάλλει την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

64. Η *Επιτροπή*, παραπέμποντας στο άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚΑΧ, φρονεί ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας υποχρεούνταν να ζητήσει την επιστροφή του συνόλου των ενισχύσεων, και μάλιστα να λάβει, κατά την άσκηση αγωγής αφορώσας τμήμα της απαιτήσεως, εγγυήσεις σχετικά με το υπόλοιπο της απαιτήσεως αυτής μέσω συμβολαιογραφικής συμφωνίας. Σε αντίθετη περίπτωση, ακόμα και στην υποθετική περί-

πτωση που η εκκρεμής διαδικασία απέβαινε υπέρ του ομόσπονδου κράτος της Βαυαρίας, δεν θα είχε καμία εγγύηση για την πληρωμή του υπολοίπου της απαιτήσεως, αντιστοιχούντος στο 80 % της απαιτήσεως αυτής.

65. Η Επιτροπή αμφισβητεί ότι μετείχε σε οποιαδήποτε συμφωνία σχετικά με το διαδικαστικό αυτό διάβημα. Αντιθέτως, η Επιτροπή επιβεβαιώνει ότι της δημιουργήθηκε η εντύπωση, και τούτο για μεγάλο χρονικό διάστημα, ότι επρόκειτο να συναφθεί ή ότι είχε ήδη συναφθεί με την NMH συμβολαιογραφική συμφωνία.

66. Η Επιτροπή εμμένει επί της διαπιστώσεως ότι δεν είχε εγκρίνει ρητώς το διαδικαστικό αυτό διάβημα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας ούτε ότι την ενθάρρυνε να προβεί στο διάβημα αυτό. Η Επιτροπή συνάγει εξ αυτού ότι το επιχείρημα σχετικά με την προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης είναι εντελώς άτοπο.

67. Πώς πρέπει να εκτιμηθούν τα επιχειρήματα αυτά;

68. Όπως το Δικαστήριο έκρινε με την απόφαση Alcan Deutschland [18], «προκειμένου για κοινοτικές ενισχύσεις που κηρύχθηκαν ασύμβατες, το έργο των εθνικών αρχών περιορίζεται [...] στην εκτέλεση όλων των αποφάσεων της Επιτροπής».

69. Για την εκτέλεση των αποφάσεων 96/178 και 96/484 της Επιτροπής, εναπόκειται συνεπώς στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας να κάνει ό,τι είναι αναγκαίο για να ανακτήσει το σύνολο της ενισχύσεως.

70. Το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας όμως άσκησε αγωγή κατά της NMH μόνον για το 20 % των εν λόγω ποσών.

71. Όπως και η Επιτροπή, κρίνω ότι δεν διαθέτω επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για να συναγάγω ότι διασφαλιζόταν ότι η απόφαση για το αιτηθέν ποσόν θα κατέληγε αυτομάτως στην ανάκτηση του συνόλου της ενισχύσεως.

72. Πράγματι, η Γερμανική Κυβέρνηση επισημαίνει μόνον ότι οι υπεύθυνοι της NMH διακυβεύουν την ευθύνη τους αν αρνηθούν την επιστροφή του υπολοίπου της ενισχύσεως, ότι μια δεύτερη υποθετική δίκη δεν θα αφορούσε πλέον την ουσία της υποθέσεως, αλλά μόνον το ποσόν και ότι, ανά πάσα στιγμή, είναι δυνατό να επεκταθεί η αγωγή χωρίς να υπάρχει κίνδυνος παραγραφής.

18 — Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, C-24/95 (Συλλογή 1997, σ. I-1591, σκέψη 34).

73. Εντούτοις, η Γερμανική Κυβέρνηση ουδέποτε αμφισβήτησε ότι, αν, μετά από μια πρώτη απόφαση, η NMH αρνούνταν την επιστροφή του 80 % της ενισχύσεως που δεν καλύπτονταν από τη διαδικασία, θα έπρεπε να κινήσει δεύτερη δίκη για την ανάκτηση του ποσού αυτού.

74. Επομένως, εφόσον το τελευταίο αυτό ποσό δεν αποτέλεσε το αντικείμενο καμίας διαδικασίας που θα μπορούσε να καταλήξει σε έννομη υποχρέωση του δικαιούχου να επιστρέψει την ενίσχυση, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν έκανε ό,τι ήταν αναγκαίο για να ανακτήσει το σύνολο της ενισχύσεως.

75. Η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ακόμη ότι τα διαδικαστικά έξοδα θα ήταν πολύ αυξημένα σε περίπτωση αγωγών που θα κάλυπταν το σύνολο του ποσού της ενισχύσεως. Συνεπώς, αρκεί η διαπίστωση ότι τα συνδεόμενα με μια διαδικασία έξοδα δεν μπορούν να απαλλάξουν το κράτος μέλος από την υποχρέωσή του να κάνει ό,τι είναι αναγκαίο για να ανακτήσει ενίσχυση ασυμβίβαστη προς τη Συνθήκη.

76. Ως προς το επιχείρημα που αντλείται από την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, αφενός, η Επιτροπή αμφισβητεί ότι έδωσε τη σύμφωνη γνώμη της όσον αφορά την ακολουθηθείσα από το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας διαδικασία και, αφετέρου, κανένα από τα έγγραφα του φακέλου της υποθέσεως δεν αποδεικνύει την ύπαρξη τέτοιας συμφωνίας.

77. Περαιτέρω, το γεγονός και μόνον ότι η Επιτροπή δεν αντέδρασε αμέσως στην ακολουθηθείσα διαδικασία δεν μπορεί να δημιουργήσει βάσιμες προσδοκίες στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας όσον αφορά το συμβατό της διαδικασίας αυτής με τις υποχρεώσεις της δυνάμει της Συνθήκης ΕΚΑΧ.

78. Πράγματι, από τις διευκρινίσεις που έδωσε η Επιτροπή προκύπτει, χωρίς να αποδεικνύει το αντίθετο η Γερμανική Κυβέρνηση, ότι η Επιτροπή συνειδητοποίησε την ακολουθηθείσα διαδικασία μόνον μετά την παραλαβή, στις 27 Νοεμβρίου 1997, του υπομνήματος που υπέβαλε η NMH στο πλαίσιο της ενώπιον του Landgericht Amberg διαδικασίας. Το υπόμνημα αυτό πληροφόρησε την Επιτροπή για την άρνηση εκ μέρους της NMH να συνάψει συμβολαιογραφική συμφωνία ως προς το υπόλοιπο της προς επιστροφή ενισχύσεως, συμφωνία της οποίας η διαπραγμάτευση είχε ανακοινώσει η Γερμανική Κυβέρνηση με έγγραφο της 6ης Δεκεμβρίου 1996. Συνεπώς, προκύπτει από το υπόμνημα αυτό ότι καμία διαδικασία ανακτήσεως δεν κάλυπτε το 80 % του ποσού της ενισχύσεως.

79. Περαιτέρω, το υπόμνημα αυτό περιελάμβανε αίτηση αναστολής της ενώπιον του Landgericht Amberg διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτό, δεν μπορεί να προσαφθεί στην Επιτροπή ότι, όπως η ίδια η Επιτροπή εξηγεί, θέλησε να περιμένει τη συνέχεια που θα δινόταν στην αίτηση αυτή προτού λάβει θέση επί του συνόλου της διαδικασίας.

80. Εξάλλου, η εκδοθείσα από το Landgericht Amberg απόφαση, παρά το γεγο-

νός ότι φέρει την ημερομηνία της 5ης Μαρτίου 1998, κοινοποιήθηκε από τη Γερμανική Κυβέρνηση στην Επιτροπή μόλις στις 23 Νοεμβρίου 1998. Υπό τις συνθήκες αυτές, η Γερμανική Κυβέρνηση δεν μπορεί να ωφεληθεί από την παράλειψη αντιδράσεως εκ μέρους της Επιτροπής.

81. Εξάλλου, κατά την άποψή μου, πρέπει να προστεθεί ότι η ύπαρξη υποχρεώσεως κράτους μέλους να ανακτήσει την ενίσχυση στο σύνολό της αντίκειται, εν πάση περιπτώσει στο γεγονός ότι μπορεί να έχει δημιουργηθεί στο κράτος αυτό βάσιμη προσδοκία ότι αρκεί να αξιώσει μόνον το 20 % της εν λόγω ενισχύσεως στο πλαίσιο των ενδεδειγμένων εθνικών διαδικασιών.

82. Τέλος, το επιχείρημα της Γερμανικής Κυβερνήσεως ότι η ταυτόχρονη αναγνώριση χρέους ενώπιον συμβολαιογράφου με δήλωση αποδοχής δεν είναι συνήθης δεν μπορεί να διακυβεύσει το βάσιμο του άρθρου 1 της προσβαλλομένης αποφάσεως. Πράγματι, αρκεί η διαπίστωση ότι η ίδια η Γερμανική Κυβέρνηση ανέφερε στο έγγραφο της 6ης Δεκεμβρίου 1996 αυτή την εναλλακτική δυνατότητα από μια δικαστική διαδικασία καλύπτουσα το σύνολο της ενισχύσεως.

83. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι οι διατυπωθείσες από τη Γερμανική Κυβέρνηση αιτιάσεις κατά του άρθρου 1 της προσβαλλομένης αποφάσεως δεν είναι βάσιμες.

Επί του άρθρου 2 της προσβαλλομένης αποφάσεως

84. Με το άρθρο 2 της προσβαλλομένης αποφάσεως, η Επιτροπή προσάπτει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ότι παρέλειψε «να ασκήσει έφεση κατά της αποφάσεως του Landgericht Amberg της 5ης Μαρτίου 1998 περί αναβολής της εκκρεμούσας ενώπιόν του διαδικασίας».

85. Σύμφωνα με τη *Γερμανική Κυβέρνηση*, η αιτίαση αυτή στερείται ερείσματος.

86. Η Γερμανική Κυβέρνηση θεωρεί ότι «λαμβανομένου υπόψη του μονοπωλίου της αποφάσεως των ευρωπαϊκών δικαστηρίων σε ζητήματα ευρωπαϊκού δικαίου, το Landgericht Amberg δεν είχε ούτε την αρμοδιότητα ούτε το δικαίωμα να αξιολογήσει το ίδιο τις προϋποθέσεις επί της ουσίας της αποφάσεώς του» και υποχρεούνταν να αναστείλει τη διαδικασία για λόγους που αφορούν το γερμανικό δίκαιο. Πράγματι, το Landgericht Amberg έκρινε ότι η ανάκτηση της ενισχύσεως εξαρτώνταν από το ζήτημα αν οι αποφάσεις της Επιτροπής που επέβαλλαν την ανάκτηση της ενισχύσεως ήσαν έγκυρες ή όχι. Το ζήτημα όμως αυτό αποτελούσε ακριβώς το αντικείμενο της ενώπιον του Πρωτοδικείου διαδικασίας.

87. Η Γερμανική Κυβέρνηση θεωρεί ότι η διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 3ης Μαΐου 1996 περί απορρίψεως της αναστολής εκτελέσεως των αποφάσεων της Επιτροπής δεν ασκεί επιρροή. Πράγματι, η διάταξη αυτή αφορά την αναστολή εκτελέσεως μέτρων και όχι την αναστολή της εθνι-

κής ένδικης διαδικασίας, για την οποία πρόκειται εν προκειμένω.

88. Η Γερμανική Κυβέρνηση τονίζει εξάλλου ότι η αναστολή της διαδικασίας δεν έχει ούτε ως συνέπεια να καθιστά πρακτικώς αδύνατο και μάλιστα ιδιαιτέρως δυσχερές το αίτημα επιστροφής των ενισχύσεων. Η Γερμανική Κυβέρνηση σημειώνει ότι, εν πάση περιπτώσει, η απόφαση του Πρωτοδικείου εκδόθηκε λίγο χρόνο μετά τη διάταξη περί αναστολής· μια διαδικασία ασκήσεως προσφυγής θα είχε ασφαλώς διαρκέσει περισσότερο.

89. Η *Επιτροπή* απαντά κατ' ουσίαν ότι το Landgericht Amberg ουδόλως μπορούσε να εξακριβώσει αν οι επίδικες αποφάσεις της Επιτροπής ήσαν έγκυρες ή όχι. Συνεπώς, η Επιτροπή φρονεί ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η απόφαση του Πρωτοδικείου θα καθόριζε την έκβαση της ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου διαδικασίας και συνάγει εξ αυτού ότι το εθνικό δικαστήριο διέπραξε πρόδηλο σφάλμα διατάσσοντας την αναστολή της διαδικασίας.

90. Περαιτέρω, η Επιτροπή δεν αντιλαμβάνεται το γεγονός ότι, στο μέτρο που το αίτημα αναστολής των αποφάσεων της Επιτροπής απορρίφθηκε απο τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου, το Landgericht Amberg μπόρεσε, διατάσσοντας την αναστολή της ενώπιόν του εκκρεμούς διαδικασίας, να διατάξει ακριβώς αυτό το οποίο το Δικαστήριο μόλις είχε αρνηθεί.

91. Η Επιτροπή φρονεί ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας υποχρεούνταν να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της διατάξεως του Landgericht Amberg.

92. Συναφώς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, κατ' αρχάς, σύμφωνα με το άρθρο 39, πρώτο εδάφιο, ΑΧ, οι ενώπιον του Δικαστηρίου ασκούμενες προσφυγές δεν έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα. Δυνάμει του άρθρου 32 δ, παράγραφος 2, τελευταία περίοδος, ΑΧ, η διάταξη αυτή τύγχανε επίσης εφαρμογής για τις ενώπιον του Πρωτοδικείου ασκούμενες προσφυγές.

93. Εξάλλου, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην απόφαση Hoechst κατά Επιτροπής[19], όλα τα υποκείμενα στο κοινοτικό δίκαιο πρόσωπα έχουν την υποχρέωση «να αναγνωρίζουν τα πλήρη αποτελέσματα των πράξεων των κοινοτικών οργάνων εφόσον το Δικαστήριο δεν τις έχει κρίνει ανίσχυρες και να αποδέχονται την εκτελεστότητά τους εφόσον το Δικαστήριο δεν έχει αποφασίσει την αναστολή της εκτελέσεώς τους».

94. Είναι αληθές ότι, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να λάβει μέτρα που καθιστούν προσωρινώς ανεφάρμοστη μια κοινοτική πράξη[20]. Οι διάδικοι δεν αμφισβητούν εντούτοις ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούνται εν

19 — Απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 1989, 46/87 και 227/88 (Συλλογή 1989, σ. 2859, σκέψη 64). Βλ. επίσης τις αποφάσεις της 15ης Ιουνίου 1994, C-137/92 P, Επιτροπή κατά BASF κ.λπ. (Συλλογή 1994, σ. I-2555, σκέψη 48), και της 14ης Δεκεμβρίου 2000, C-344/98, Masterfoods και HB (Συλλογή 2000, σ. I-11369, σκέψη 53).

20 — Απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 1995, C-465/93, Atlanta Fruchthandelsgesellschaft κ.λπ. (I) (Συλλογή 1995, σ. I-3761).

προκειμένω, μεταξύ άλλων, όπως η Επιτροπή επισημαίνει στην προσβαλλομένη απόφαση, επειδή ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου είχε ήδη απορρίψει την αίτηση αναστολής εκτελέσεως της μιας από τις εν λόγω αποφάσεις.

95. Συνεπώς, αφού το εθνικό δικαστήριο έκρινε, όπως εξηγεί η Γερμανική Κυβέρνηση, ότι η απόφασή του «εξαρτώνταν κατ' ουσίαν από το ζήτημα αν οι αποφάσεις της Επιτροπής περί επιστροφής των δανείων ήσαν εφαρμοστέες ή άκυρες», το Δικαστήριο προέβη σε ανακριβή ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου. Πράγματι, οι αποφάσεις αυτές ήσαν εφαρμοστέες και δεν υπήρχε συνεπώς ουδείς λόγος αναμονής για την εκτέλεσή τους.

96. Η Γερμανική Κυβέρνηση απαντά ότι το Landgericht Amberg δεν ανέστειλε την εκτέλεση των αποφάσεων της Επιτροπής, αλλά μόνον την εθνική ένδικη διαδικασία.

97. Επιβάλλεται εντούτοις η διαπίστωση ότι το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Πράγματι, η αναστολή της εθνικής διαδικασίας, συνακόλουθη της εσφαλμένης ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου, επέφερε αυτομάτως την αναστολή της εκτελέσεως των αποφάσεων της Επιτροπής, εφόσον η εκτέλεση αυτή προϋποθέτει οπωσδήποτε τη θέση σε εφαρμογή εθνικών διαδικασιών.

98. Δεν μπορεί περαιτέρω να γίνει δεκτό το επιχείρημα της Γερμανικής Κυβερνήσεως ότι η διάταξη περί αναστολής του Landgericht Amberg δεν κατέστησε την επιστροφή πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικώς δυσχερή.

99. Από τις διευκρινίσεις της Γερμανικής Κυβερνήσεως προκύπτει ότι το επιχείρημα αυτό αντλείται από τη νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία «η ανάκληση της ενισχύσεως πρέπει, κατ' αρχήν, να γίνει κατά τις σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου, υπό την επιφύλαξη πάντως ότι οι διατάξεις αυτές θα εφαρμόζονται κατά τρόπον ώστε να μη καθίσταται ουσιαστικώς αδύνατη η αναζήτηση που επιτάσσει το κοινοτικό δίκαιο» [21].

100. Είναι όμως σαφές ότι η νομολογία αυτή δεν μπορεί να χρησιμεύσει για να δικαιολογήσει την εφαρμογή εθνικής διατάξεως συνεπιφέρουσας τη δημιουργία εμποδίου για την αναζήτηση της ενισχύσεως, αν η εφαρμογή αυτή προκύπτει από εσφαλμένη εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου.

101. Τέλος, η παρατήρηση της Γερμανικής Κυβερνήσεως ότι η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος θα είχε επίσης καταλήξει στην αναστολή της διαδικασίας δεν είναι, κατά την άποψή μου, λυσιτελής, καθόσον το

21 — Προαναφερθείσα απόφαση Alcan Deutschland, σκέψη 24.

Landgericht Amberg δεν υπέβαλε στο Δικαστήριο τέτοιου είδους ερώτημα.

102. Επομένως, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, παραλείποντας να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της αποφάσεως που εξέδωσε στις 5 Μαρτίου 1998 το Landgericht Amberg περί αναστολής της ενώπιόν του εκκρεμούς διαδικασίας, δεν έπραξε ό,τι ήταν αναγκαίο για να διασφαλίσει την ορθή εκτέλεση των αποφάσεων της Επιτροπής. Επομένως, ούτε οι αιτιάσεις της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας κατά του άρθρου 2 της προσβαλλομένης αποφάσεως είναι βάσιμες.

103. Συνεπώς, αν η αιτιολογημένη απόφαση της Επιτροπής είχε εκδοθεί πριν από την πτώχευση της επιχειρήσεως, ή αν η πτώχευση αυτή δεν είχε συμβεί, θα προέτεινα να κριθεί έγκυρη η απόφαση αυτή και να απορριφθούν οι αιτιάσεις της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

104. Παρ' όλ' αυτά, εφόσον, ενόψει των περιστάσεων της υποθέσεως, δεν υφίστατο παράβαση υπό την έννοια του άρθρου 88 κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως αυτής, κρίνω ότι η Επιτροπή προέβη σε εσφαλμένη εφαρμογή της διατάξεως αυτής.

IV — Πρόταση

105. Προτείνω:

— να ακυρωθεί η απόφαση της Επιτροπής της 21ης Απριλίου 1999 σε μία διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 88 της Συνθήκης ΕΚΑΧ (νυν άρθρο 88 ΑΧ) για κρατική ενίσχυση που χορηγήθηκε από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας στη Neue Maxhütte Stahlwerke GmbH·

— να καταδικαστεί η Επιτροπή στο σύνολο των δικαστικών εξόδων.